

**UNIVERSITATEA PEDAGOGICĂ DE STAT „ION CREANGĂ” DIN CHIȘINĂU
ȘCOALA DOCTORALĂ PSIHOLOGIE**

Cu titlu de manuscris

C.Z.U.: 159.922.7:373.2 (043.2)

TUDOR (OLARU) LĂCRĂMIOARA - ELENA

DIMINUAREA COMPORTAMENTULUI AGRESIV LA PREȘCOLARI

Specialitatea: 511.02 - Psihologia dezvoltării și psihologia educațională

Rezumatul tezei de doctor în psihologie

CHIȘINĂU, 2023

Teza a fost elaborată în cadrul Școlii Doctorale de Psihologie din Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă”

Componența Comisiei de susținere publică a tezei de doctorat:

Președinte:

OLĂRESCU Valentina, profesor universitar, doctor în psihologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Conducător de doctorat:

VÎRLAN Maria, conferențiar universitar, doctor în psihologie, Universitatea Pedagogică de Stat „Ion Creangă” din Chișinău

Referenți oficiali:

RACU Jana, profesor universitar, doctor habilitat în psihologie, Universitatea de stat din Moldova

PERJAN Carolina, profesor universitar, doctor în psihologie, Universitatea Americană din Moldova

ROBU Viorel, lector universitar doctor în psihologie, Universitatea ”Vasile Alecsandri” din Bacău

Susținerea va avea loc la 23 februarie 2023 ora 13.00 în ședința Comisiei de doctorat din cadrul Școlii Doctorale de Psihologie din UPSC „Ion Creangă” (str. Ion Creangă, 1, bloc 3, Clasa Viitorului)

Teza de doctor în psihologie și rezumatul pot fi consultate la Biblioteca Științifică a Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” și pe pagina web a ANACEC (www.cnaa.md).

Rezumatul a fost expedit la 23 ianuarie 2023

Președintele Comisiei de susținere,

OLĂRESCU Valentina, profesor universitar, doctor în psihologie

Conducător de doctorat,

VÎRLAN Maria, conferențiar universitar, doctor în psihologie

Autor,

Tudor (Olaru) Lăcrămioara Elena

© Tudor (Olaru) Lăcrămioara Elena, 2023

REPERE CONCEPTUALE ALE CERCETĂRII

Actualitatea temei. Trăim astăzi într-o societate în care complexitatea relațiilor ce se stabilesc între oameni a dus la o schimbare a comportamentelor și atitudinilor, nu întotdeauna însă într-o direcție bună. Deși omul poate dobândi mult mai ușor cele necesare traiului, problemele pe care individul le înfruntă s-au transferat, într-o proporție destul de mare, în zona spirituală, reflectându-se de multe ori în comportamente antisociale, precum violența – fizică sau verbală, depresie și anxietate, refugiarea într-o realitate virtuală care uneori nu are legătură cu ceea ce se întâmplă în viața de zi cu zi. Îngrijorător este faptul că unele comportamente de acest fel apar de la vârste foarte fragede, necesitând intervenție și asistență psihologică, ceea ce obligă profesioniștii din domeniu să caute cât mai rapid soluții eficiente la aceste probleme.

În tabloul al agresivității sunt cuprinși, deopotrivă, copiii și părinții. În grădiniță, sunt din ce în ce mai frecvente situațiile în care copiii de vârste cuprinse între 4 și 6 ani dau dovadă de incapacitate de a se adapta la viața în grup, reclamă atenție doar pentru sine și doresc acces nelimitat și singular la resurse, neținând seama de colegi – ceea ce pune de multe ori educatorul în situații greu de gestionat.

În perspectiva debutului școlar, integrarea preșcolarului cu comportamente agresive în activitatea de învățare va fi deficitară, pe fondul unei pregătiri psihologice insuficiente, dacă nu se va ține seama de necesitatea diminuării comportamentelor agresive. La această observație se adaugă și particularitățile de vârstă și de gen, climatul psihologic din familie și statutul social în colectivul de preșcolari, din prisma stabilirii de relații sociale adecvate cu semenii. Considerăm că elaborarea unor mecanisme eficiente de diminuare a comportamentelor agresive la preșcolari, prin luarea în considerare a vârstei, genului, mediului familial și a statutului preșcolarului în colectiv, reprezintă o problemă stringentă și necesită un studiu complex. Urmează să se stabilească metodele și tehnicile de diminuare a agresivității, care să dea eficiență intervenției psihologice la preșcolarii agresivi.

Descrierea situației din domeniu și identificarea problemei de cercetare. Problema copiilor cu comportamente agresive atestă și subliniază necesitatea elaborării și implementării unui set de acțiuni psihologice adecvate pentru diminuarea acestui comportament la preșcolari. Politicile naționale educaționale, din Republica Moldova și din România, actele normative care reglementează violența și agresivitatea (Codul educației al Republicii Moldova, nr. 152, din 17 iunie 2014; Hotărârea Guvernului privind aprobarea strategiei naționale „Educație pentru toți”, pentru anii 2010–2020; Codul familiei și Codul penal, din România) reglementează activitatea specialiștilor în domeniu. În contextul exigențelor și schimbărilor din domeniul politicilor educaționale naționale, prin tema de cercetare, căutăm să identificăm soluții eficiente pentru ameliorarea și diminuarea comportamentelor agresive la preșcolari. Considerăm insuficiente studiile privind relația dintre comportamentul agresiv și diminuarea lui la preșcolari, din perspectiva elaborării unor programe care să susțină reducerea acestui fenomen, ceea ce ne indică un domeniu aflat la începuturile explorării.

Comportamentele agresive la vârste din ce în ce mai mici sunt astăzi în centrul atenției cercetătorilor

și al practicienilor în domeniul psihologic: Pratibha Reebye [53], Michael Ogundele [51], Lia Lopes Gonçalves et all. [50], Rosario Cabello et all. [45], Maartje Raaijmakers [52], Vanessa LoBue [49], Petermann Franz și Petermann Ulrike [32], A. R. Barkley [2], Muntean Anca și Munteanu Ana [23], I. Drugaș (coord.) [12], Elena Losii [19,20], Maria Vîrlan [40], D. Ștefăneț [39], etc.

Necesitatea intervenției este pusă însă față în față cu dezavantajele care țin în principal de costuri și de perioada lungă în care individul are nevoie de asistență, înaintându-se, în general, cu pași mici și cu probabilitate mare de recidivă. Soluția ar putea fi nu intervenția psihologică de lungă durată, ci antrenarea individului în direcția identificării problemelor cu care se confruntă, a recunoașterii lor și a asimilării unor instrumente cu care să-și controleze stările și să-și asigure echilibrul în plan personal și social.

Inițiative în acest sens au avut Petermann Franz și Petermann Ulrike [32]; I. Holdevici [17]; I. Mitrofan [22]; S. Jennings [48]; I. Yalom [43], I. Drugaș [12].

Sunt necesare totuși intervenții particularizate și cu rezultate mai rapide, dat fiind faptul că, pe de o parte, astăzi părinții nu mai petrec timp suficient cu copiii: fie având un program de muncă extins, fie plecând în străinătate și lăsând copiii cu alți aparținători, lipsindu-i astfel de îndrumarea și afecțiunea atât de necesare; pe de altă parte, de foarte multe ori, copiii sunt expuși unui mediu agresiv, iar singura cale de apărare pe care o găsesc este aceea de a fi agresivi la rândul lor.

Ajungem astfel la necesitatea de identificare a unui set de instrumente adaptate și particularizate, astfel încât intervenția psihologică să nu fie de lungă durată, împovărătoare, dar să genereze rezultate pozitive, care să conducă la diminuarea agresivității la copilul preșcolar și la formarea unor conduite de ajutorare, ca alternativă comportamentală, prin inhibarea agresivității, precum și la formarea și dezvoltarea unor competențe sociale, prin care copiii să-și asigure acoperirea nevoilor de relaționare, apropiere, recunoaștere și autoconfirmare.

Problema cercetării constă în *rezolvarea contradicției dintre necesitatea acută de diminuare a comportamentelor agresive la preșcolari și lipsa programelor de intervenție psihologică verificate experimental.*

Scopul cercetării constă în studierea particularităților agresivității în funcție de gen și vârstă, de climatul psihologic din familie, de statutul social în colectiv la copiii preșcolari și elaborarea și implementarea unui program complex de intervenție psihologică, pentru diminuarea comportamentului agresiv la copiii de această vârstă.

Obiectivele cercetării:

1. Realizarea studiului teoretic al agresivității la preșcolari;
2. Identificarea unui complex de instrumente de diagnosticare a caracteristicilor agresivității la copiii preșcolari;
3. Investigarea diferențelor de gen și vârstă în manifestarea comportamentelor agresive în vârsta preșcolară;

4. Determinarea gradului de intensitate a agresivității în raport cu climatul psihologic din familie;
5. Determinarea nivelului de agresivitate al preșcolarilor în raport cu statutul social din colectivul de copii;
6. Elaborarea și implementarea unui program complex de intervenție special adaptat pentru vârsta și problematica preșcolarului în vederea diminuării comportamentului agresiv.

Metodologia cercetării științifice. Cercetarea se circumscrie, pe de o parte, teoriilor și legităților care descriu etapele de dezvoltare cognitiv-afectivă a copilului, iar pe de altă parte, teoriilor învățării și pedagogiei, care explică originea unor comportamente, precum și modul în care copilul poate fi instruit și educat.

De asemenea, cercetarea are în vedere suportul teoretic oferit de noile tendințe care se manifestă în psihologie, prin care diminuarea unor comportamente nedorite se poate realiza și prin responsabilizarea individului și înzestrarea lui cu instrumentele necesare, în vederea transformării acestuia din subiectul intervenției în colaboratorul practicianului, în vederea asigurării succesului.

Drept repere teoretice, au fost luate în considerare etapele pe care individul le parcurge în dezvoltarea sa, atât în abordarea stadiilor de vârstă, cât și în abordarea genetică, precum și caracterizarea acestora din punct de vedere cognitiv și afectiv (Petermann Franz și Petermann Ulrike [31], D. Sălăvăstru [35], L. Iacob și A. Cosmovici [6], R. Schaffer [36], L.S. Vygotsky [41], S. Popoviciu [34], A. Dragu și S. Cristea [11], F. Golu [15]).

Sprejiniul necesar conceperii cercetării constatative și intervenției a fost identificat în lucrări actuale din literatura psihologică românească și internațională, care tratează problemele societății și modul în care acestea se reflectă în comportamentele individuale: Koch K. [18], Petermann Franz și Petermann Ulrike [32], A. Hare și R. Hare [47], M.G. Hâncean [16], Ș. Boncu și C. Ceobanu [4], N. Bucun și A. Glavan [5], I. Holdevici [17], I. Mitrofan [22], S. Jennings [48], DSM-5 [1].

Metodele de cercetare utilizate în cercetarea de față au fost stabilite în corelație cu tema de cercetare, cu ipotezele și obiectivele cercetării.

Astfel, în cercetare au fost utilizate următoarele categorii de metode:

- a) metode teoretice: metoda monografică, metoda bibliografică;
- b) metode empirice: experimentul (de constatare, formativ, de control), grila de observare BAV, testul „Desenul arborelui”, testul „Desenul familiei”, testul sociometric Moreno;
- c) metode statistico-matematice.

- *utilizate în cadrul experimentului de constatare:*

- testul neparametric Kruskal-Wallis pentru analiza asocierii categoriilor unei variabile nominale sau ordinale cu nivelurile unei variabile de interval/raport, ce au distribuții semnificativ diferite de distribuția normală;
- testul U-Mann-Whitney pentru eșantioane independente;

• metoda Spearman pentru precizarea existenței corelațiilor statistice directe și inverse între parametrii cuantificabili studiați.

- *utilizate pentru analiza datelor obținute în cadrul experimentului de control:*

• testul U-Mann-Whitney pentru eșantioane independente;

• testul Wilcoxon pentru compararea, pe baza rangurilor, a valorilor distribuțiilor date de măsurarea inițială și de cea finală.

Noutatea și originalitatea științifică. Pentru prima dată la nivel național s-a realizat un studiu comparativ-experimental privind comportamentul agresiv la preșcolar, în funcție de vârstă, gen, climatul psihologic din familie și statutul social în colectivul de preșcolari; s-a elaborat o metodologie de diagnosticare a comportamentului agresiv la preșcolari; s-a elaborat și s-a implementat un program complex de intervenție psihologică pentru diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari.

Programul elaborat în cadrul cercetării de față este împărțit în trei axe de intervenție: preșcolar (individual și în grup), părinți și cadre didactice. Direcțiile de acțiune se manifestă pe planul managementului stresului, al exprimării emoționale, al îmbunătățirii stimei de sine, al controlului comportamentului și al psihoeducației, urmate de validarea experimentală a schemei de intervenție concepute.

Semnificația teoretică: au fost obținute date științifice despre natura psihologică a agresivității și despre caracteristicile esențiale ale comportamentului agresiv la vârsta preșcolară; despre factorii agresivității la vârsta preșcolară; despre strategiile de diminuare a comportamentului agresiv la preșcolari.

Valoarea aplicativă: elaborarea, implementarea și validarea unui program complex de intervenție psihologică, orientat spre formarea la preșcolari a competențelor de management al furiei, formarea la părinți și la cadrele didactice implicate în procesul instructiv-educativ a competențelor de gestionare a situațiilor-problemă; generarea de produse conexe programului de intervenție, precum: tabloul cu replici asertive, setul de teme abordate în activitățile formative de consiliere a părinților, blazonul grupului, etc.

Structurile teoretico-aplicative pe care se fundamentează lucrarea sunt valorificate și validate în planul de intervenție construit, precum și în rezultatele obținute în urma utilizării acestui plan în grupul de lucru. În urma utilizării acestui model de intervenție, nivelul agresivității a fost diminuat, copilul preșcolar a manifestat o creștere a stimei de sine, a empatiei și a nivelului de integrare în grupul social, și-a îmbunătățit relațiile în familie și în grup, rezultatul final fiind creșterea calității vieții atât pentru copil, cât și pentru părinți și pentru grupa de preșcolari.

În urma aplicării modelului de intervenție propus prin lucrarea de față, model care are drept aspect particular intervenția asupra tuturor părților implicate în actul agresiv: copil, părinte, cadru didactic, grupa de grădiniță, s-a intervenit asupra tuturor factorilor de influență a agresivității, avantajul fiind acțiunea concentrată, ținându-se cont de întreg pachetul de factori modelatori.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă

în identificarea particularităților de manifestare a agresivității la copiii preșcolari, elaborarea și implementarea unui program complex de intervenție psihologică, centrat pe formarea unor competențe sociale și de management al furiei la copilul preșcolar, pe formarea unor noi competențe de management al situațiilor-problemă pentru părinți și pentru cadrele didactice implicate în procesul instructiv-educativ, ceea ce a contribuit la diminuarea comportamentului agresiv la copiii preșcolari.

Implementarea rezultatelor științifice: aspectele cele mai importante ale cercetării au fost discutate, analizate și implementate în cadrul conferințelor științifice organizate în instituțiile superioare de învățământ din Republica Moldova și din România, în cadrul activităților didactico-metodice organizate în instituțiile preșcolare de învățământ din România.

Aprobarea rezultatelor cercetării. Rezultatele cercetării au fost aprobate în cadrul ședințelor Catedrei de psihologie a UPS „Ion Creangă” din Chișinău, la conferințe științifice organizate în cadrul UPS „Ion Creangă”, la Universitatea „V. Alecsandri” din Bacău și în cadrul unor seminare, workshop-uri organizate în instituții educaționale, precum și în reviste științifice. De asemenea, rezultatele cercetării au fost discutate și analizate în cadrul întâlnirilor cu conducătorul științific și cu comisia de îndrumare.

Strategiile și căile principale de intervenție au fost diseminate și discutate în comunicările la conferințele științifice naționale și internaționale, în cadrul unor mese rotunde organizate în grădinițele în care s-a desfășurat cercetarea, în ședințele de catedră din grădinițele cuprinse în cercetare, precum și în ședințele și întâlnirile cu părinții preșcolariilor.

Publicații la tema tezei. Conținutul de bază al cercetării este prezentat în 16 lucrări științifice publicate, dintre care 5 articole în reviste științifice și 11 articole în materialele conferințelor științifice naționale și internaționale.

Volumul și structura tezei. Teza cuprinde: adnotări în limbile română, rusă și engleză, introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 261 de titluri, 117 pagini text de bază, 38 de tabele, 16 figuri, 21 de anexe.

Concepte-cheie: preșcolar, agresivitate, educație, comportament agresiv, intervenție, psiholog, familie, emoție, factori de risc, factori sociali, grupa de preșcolari, cadru didactic.

CONȚINUTUL TEZEI

În **Introducere** este argumentată actualitatea și importanța problemei de cercetare, descrierea situației în domeniul de cercetare, problema, scopul și obiectivele cercetării, noutatea și originalitatea științifică a cercetării, semnificația teoretică și aplicativă a cercetării, aprobarea și implementarea rezultatelor cercetării, volumul și structura tezei, sumarul compartimentelor tezei.

În capitolul 1 – „**Incursiune teoretico-științifică asupra comportamentului agresiv la preșcolari**”, sunt prezentate fundamentele științifice ce descriu stadiile de dezvoltare a copilului preșcolar, precum și manifestările agresive în grupul social, punctând totodată și conceptele de bază: abordarea

genetică, abordarea stadialității în funcție de vârstă, criteriile de diferențiere dintre agresivitate și violență, teoria biologică, teoria psihologică, teoria socioculturală, structurile psihicului uman, teoria etologică, teoria sociobiologică, teoria frustrare-agresiune, teoria indice-excitație, teoria transferului excitației, teoria învățării sociale, factorii personali ai agresivității.

Toate aceste elemente au fost utilizate la identificarea particularităților comportamentale în funcție de vârstă, de mediul de proveniență, de caracteristicile mediului educațional în care preșcolarul petrece o parte din zi, de specificul personal al subiecților incluși în cercetare, precum și de tendințele sociale actuale.

Informațiile incluse în incursiunea teoretică au constituit baza selectării instrumentelor de testare a preșcolarilor, a s instrumentelor de intervenție și a modului în care pot fi combinate, în vederea asigurării succesului în aplicarea modelului și a atingerii obiectivelor fixate.

Identificarea celor mai importante repere teoretice a fost legată de numele unor personalități din domeniul psihologiei, recunoscute pe plan internațional: A. Freud [14]; A. Bandura [44]; E. Debarbieux [55]; P. Popescu-Neveanu [33]; P. Zimbardo [54]; L.S. Vygotsky [41]; I. Holdevici [17]; D. Sălăvăstru [35]; A. Cosmovici [6]; Petermann Franz și Petermann Ulrike [32]; I.D. Yalom [43], E. Losîi [19], [20], M. Vîrlan, [40], C. Perjan [30], [31] etc.

În capitolul 2 – „**Evaluarea comportamentului agresiv la preșcolari în funcție de vârstă, gen, climatul psihologic din familie și statutul social în colectivul de preșcolari**”, sunt prezentate obiectivele cercetării, ipotezele, metodele și instrumentele de lucru, și sunt prezentate rezultatele cercetării constatative la care au participat 353 de subiecți, cu vârsta cuprinsă între 4 și 6 ani, grupul fiind neomogen din perspectiva altor criterii, precum mediul social și nivelul economic al familiei din care provin, nivelul de pregătire etc.

Pentru etapa experimentului constatativ, am formulat o serie de întrebări care să contribuie la rezolvarea **problemei de cercetare**, ce vizează comportamentele agresive la preșcolari și anume: Care este legătura dintre vârsta, genul preșcolarului și potențialul său agresiv? Care este legătura dintre climatul familial și nivelul agresivității preșcolarului? Cum este influențat nivelul agresivității preșcolarului de statutul social pe care îl are în grup?

Scopul experimentului de constatare s-a bazat pe studiul manifestării comportamentului agresiv și al nivelurilor acestuia la preșcolari în funcție de gen, de vârstă, de mediul familial și de statutul lor social.

Obiectivele de cercetare urmărite prin acest demers experimental sunt: 1. Investigarea diferențelor de gen și de vârstă în manifestarea comportamentelor agresive; 2. Determinarea gradului de intensitate a agresivității în raport cu climatul psihologic din familie; 3. Determinarea nivelului de agresivitate a preșcolarilor în raport cu statutul lor social din colectivul de copii.

Ipoteza generală de cercetare: presupunem că agresivitatea și comportamentul agresiv la preșcolari sunt fenomene complexe, determinate de particularitățile de vârstă și gen, de climatul psihologic în familie, de statutul social în colectivul de copii.

Ipoteza generală a permis formularea unor **ipoteze specifice**, și anume: 1. Există diferențe în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolari, în funcție de vârstă și gen; 2. Nivelul agresivității la preșcolari este determinat de climatul psihologic din familie; 3. Nivelul agresivității preșcolarilor este în relație directă cu statutul lor social în colectivul de preșcolari.

Variabilele experimentului de constatare: *Independente:* genul și vârsta preșcolarului; climatul psihologic din familie; statutul social al preșcolarului în colectiv. *Dependente:* comportamentul agresiv.

Instrumentele de cercetare selectate și folosite în experimentul de constatare a fost aplicat în mod individual fiecărui preșcolar și include următoarele instrumente: 1. *Pentru investigarea comportamentului agresiv al preșcolarului*, s-a aplicat testul „Desenul arborelui”; 2. *Pentru măsurarea nivelului agresivității*, s-a utilizat grila de observare a comportamentului agresiv BAV; 3. *Pentru evaluarea climatului familial*, a fost utilizat testul „Desenul familiei”; 4. *Pentru evaluarea statutului social* în grupa de preșcolari, a fost utilizat testul sociometric Moreno.

Prezentarea și interpretarea rezultatelor experimentale

Ipoteza de lucru 1: Există diferențe în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolari, în funcție de vârstă și gen.

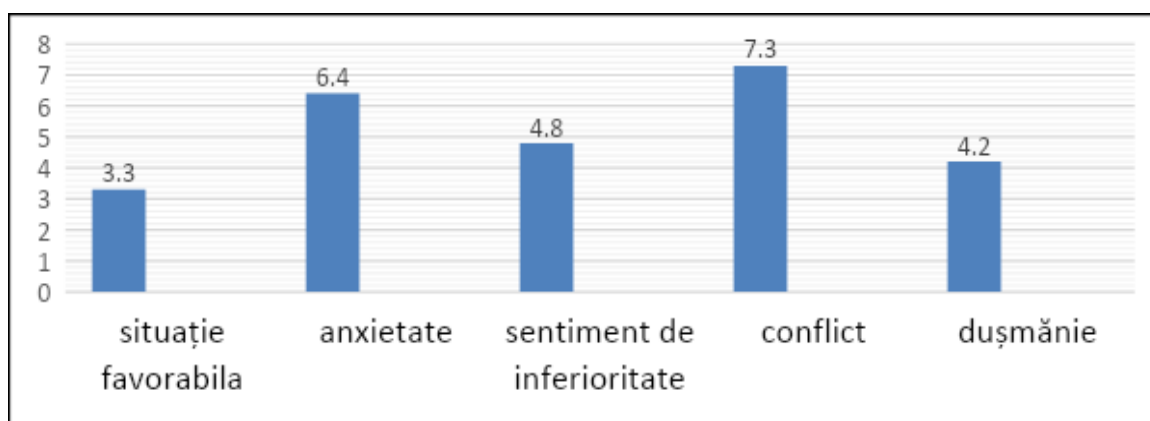
Rezultatele obținute la testul „Desenul arborelui” aplicat pe lotul de 353 preșcolari. Am constat următoarele diferențe statistice: 1) în manifestarea agresivității la preșcolarii de gen masculin (N=178) față de cei de gen feminin (N=175), $U=10657,0$, $p=0,001$; 2) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mică (N=147) față de cei de grupă mijlocie (N=98), $U=2256,0$, $p=0,000$; 3) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mijlocie (N=98) față de cei de grupă mare (N=108), $U=4256,50$, $p=0,014$; 4) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mică (N=147) față de cei de grupă mare (N=108), $U=1850$, $p=0,001$.

Rezultatele obținute la Grila de observare a comportamentelor agresive BAV aplicată pe lotul de 353 preșcolari. Am constat următoarele diferențe statistice: 1) în manifestarea agresivității la preșcolarii de gen masculin (N=178) față de cei de gen feminin (N=175), $U=12472,000$, $p=0,001$; 2) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mică (N=147) față de cei de grupă mijlocie (N=98), $U=3143,0$, $p=0,000$; 3) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mijlocie (N=98) față de cei de grupă mare (N=108), $U=3416,50$, $p=0,004$; 4) în manifestarea comportamentului agresiv la preșcolarii de grupă mică (N=147) față de cei de grupă mare (N=108), $U=1650$, $p=0,001$. În concluzie, putem menționa că valori mai înalte la variabila agresivitate au înregistrat *subiecții de gen masculin și cei din grupa mare*. În concluzie, putem menționa că preșcolarii din grupa mare se caracterizează prin cel mai înalt nivel de agresivitate. Este o certitudine faptul că fetele sunt mai puțin predispuse înspre comportamente cu potențial violent, mediile înregistrate pentru băieți fiind superioare celor obținute de fete.

Ipoteză de lucru 2: Nivelul agresivității la preșcolari este determinat de climatul psihologic din familie.

Pentru verificarea acestei ipoteze s-a procedat la selectarea unui lot de 120 de preșcolari, cu scoruri înalte la agresivitate, obținute în urma aplicării grilei de observație BAV. Din considerente metodologice, lotul de 120 de preșcolari a fost constituit din 60 de preșcolari de gen masculin și 60 de preșcolari de gen feminin. Lotul are în structura sa câte 40 de preșcolari din fiecare grupă de vârstă.

Rezultatele obținute la testul „Desenul familiei”. Datele obținute ne arată că, în mare parte (71,7%), în familiile preșcolariilor cu un nivel înalt de agresivitate nu se înregistrează un climat psihologic favorabil. În doar 8,3% din cazuri poate fi vorba despre integrare, includere emoțională a copilului în situații de familie (desene în care membrii familiei se iau de mâini). Într-un număr îngrijorător de cazuri – 20,83% – lipsește figura autorului desenului, fapt ce denotă că copilul se consideră respins, neacceptat, că lipsește sentimentul de comunitate. De asemenea, este alarmant și numărul de desene în care figurile sunt izolate prin linii sau obiecte – 49,17%, fapt ce indică un nivel scăzut al relațiilor emoționale dintre membrii familiei. Figurile încapsulate, prezente în 31,7% dintre cazuri, vorbesc despre dificultăți în relațiile cu aceste persoane. În mare parte, pe desenele acestor copii este încapsulată figura tatălui. Necesitatea de siguranță, dragoste, securitate din partea familiei este prezentă la 55,83% copii. Atestăm desene în care copiii mai desenează suplimentar figuri ale persoanelor de aceeași vârstă cu ei, astfel exprimând nevoia de relații egale de cooperare. În unele desene, figurile suplimentare sunt mult mai mici decât autorul sau acestea reprezintă cățeluși ori pisici, fapt ce indică nevoia de afiliere nesatisfăcută, ori dorința de a ocupa rolul părinților în raport cu alte ființe mai mici. Găsim desene în care copiii desenează alți adulți decât părinții, adulți care, de obicei, nu au legătura cu familia. Acest fapt indică absența integrității familiei, nevoia copilului de a găsi o persoană capabilă să-i satisfacă necesitatea de contacte emoționale apropiate. În unele cazuri, distrugerea simbolică a unității familiei poate fi interpretată ca o răzbunare pe părinți ca urmare a unui sentiment de respingere, de non-utilitate.

Figura 1. Valori medii la simptomocomplexele testului „Desenul familiei”

Legătura statistică dintre cele două variabile – variabila independentă *climatul familial* și variabila dependentă *agresivitatea* – a fost analizată prin calcularea coeficientului Pearson. S-au stabilit corelații dintre rezultatele privind comportamentul agresiv al preșcolariilor și simptomocomplexele testului „Desenul familiei”, precum: Situație favorabilă ($r=-0,476$, $p<0,022$); Anxietate ($r=0,50$, $p<0,015$); Sentiment de

inferioritate ($r=0,493$, $p<0,017$); Conflict ($r=0,561$, $p<0,005$); Dușmănie ($r=0,481$, $p<0,02$). Între nivelul de agresivitate al preșcolarului și situația favorabilă din familie am constatat o corelație puternică invers proporțională, adică: cu cât în familie predomină o situație favorabilă, cu atât nivelul de agresivitate al copiilor este mai mic, iar între celelalte aspecte ale climatului din familie – anxietate, sentiment de inferioritate, conflict, dușmănie – și nivelul agresivității am constatat legături statistice puternice directe. Se poate concluziona că între variabilele *climatul familial* și *nivelul agresivității* există, cu certitudine, legătura specificată, climatul familial influențând direct și semnificativ nivelul agresivității preșcolarului. Preșcolarii cu scoruri ridicate la agresivitate prezintă relații deficitare intrafamiliale, sunt anxioși, în familie există o stare conflictuală și ostilă, au sentimentul inferiorității.

Ipoteză de lucru 3: Nivelul agresivității preșcolarilor este în relație directă cu statutul lor social în colectivul de preșcolari.

Instrumentele au fost aplicate în raport cu același lot de 120 de subiecți cu valori înalte la variabila agresivitate. Pentru stabilirea statutului social pe care preșcolarul îl deține în colectiv, s-a folosit testul sociometric Moreno, în vederea identificării subiecților lideri, preferați și izolați. Legătura statistică dintre cele două variabile – variabila independentă *statutul social în colectivul de preșcolari* și variabila dependentă *agresivitatea* – a fost analizată, de asemenea, prin calcularea coeficientului Pearson. Între rezultatele privind *statutul social în colectivul de preșcolari* și rezultatele de la Testul „*Desenul arborelui*” am obținut corelație precum ($r= - 0,554$, $p<0,000$). Între rezultatele privind *statutul social în colectivul de preșcolari* și rezultatele de la *Grila BAV* am obținut corelație precum ($r= - 0,837$, $p<0,000$). Legătura statistică dintre variabilele luate în considerare este de intensitate ridicată și arată că preșcolarii care au comportamente agresive dețin competențe sociale scăzute și sunt puțin agreeți în grupul social din care fac parte. Coeficientul Pearson calculat are valori care indică intensitatea relației de dependență dintre comportamentul preșcolarului și modul în care este perceput de către colegii de grup sau de către cei de aceeași vârstă. Concluzia care se impune este că nivelul agresivității preșcolarului este influențat puternic de statutul pe care subiectul îl are în grup, statut care derivă din modul în care grupul social îl percepe.

Concluzii la capitolul 2:

1. Cercetarea experimentală constatativă a demonstrat, prin metodele de evaluare și de calcul statistic utilizate, existența unor diferențe semnificative, din punct de vedere statistic, între manifestarea și nivelul comportamentului agresiv la preșcolari și genul, vârsta, mediul familial și mediul social al acestora.

2. Au fost stabilite legături semnificative statistic între vârsta și genul preșcolarilor și nivelul agresivității lor, în sensul că aceste comportamente agresive sunt mai accentuate la preșcolarii cu vârste cuprinse între 5 și 6 ani și sunt mult mai prezente la preșcolarii de gen masculin.

3. Comportamentul agresiv al preșcolarului este, de multe ori, învățat și dobândit în familie, dar este mult influențat și de mediul în care copilul se dezvoltă și de grupul cu care interacționează.

4. Rezultatele statistice obținute cu privire la legătura dintre mediul familial și comportamentele

agresive ale preșcolarilor sunt elocvente. Preșcolarii cu scoruri ridicate la agresivitate prezintă relații deficitare intrafamiliale, sunt anxioși, în familie există o stare conflictuală și ostilă și au sentimentul inferiorității.

5. Între nivelul agresivității preșcolarului și statutul său în grupul de la grădiniță există o legătură semnificativă, preșcolarii cu comportamente agresive dețin competențe sociale de relaționare scăzute, sunt percepuți negativ de către semenii lor și sunt slab valorizați în colectiv, ceea ce duce la izolarea acestora și la perpetuarea comportamentelor agresive.

6. În ansamblu, constatarea este că, în cercetarea de față, am valorificat și am utilizat un set de instrumente validate, care sunt gândite să formeze un sistem de măsurare a agresivității, de înțelegere a mediului în care preșcolarul evoluează (familie, grup social) și de descriere a stărilor copilului.

Capitolul 3 – „**Valorificarea programului de diminuare a comportamentului agresiv la preșcolari**” cuprinde reperele pe care se fundamentează programul de intervenție pentru diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari, modul de implementare a acestui plan, precum și rezultatele obținute la retestările care au urmat aplicării planului. **Scopul experimentului formativ** a constat în elaborarea, aplicarea și verificarea eficienței programului de diminuare a comportamentelor agresive la preșcolari.

Au fost revendicate o serie de întrebări: 1) Cum intervenim asupra comportamentelor agresive? 2) În ce direcție ne îndreptăm intervenția psihologică astfel încât să diminuăm comportamentul agresiv? 3) Cum să abordăm subiectul (în plan intervențional), astfel încât să realizăm diminuarea comportamentului agresiv, iar noi să realizăm scopul propus?

Cercetarea formativă a avut ca **obiective** propuse pentru această etapă: 1) Elaborarea programului de intervenție psihologică; 2) Constituirea eșantionului formativ; 3) Implementarea programului de intervenție psihologică; 4) Evaluarea eficienței programului de intervenție psihologică privind formarea competențelor sociale și emoționale la preșcolarii cu comportament agresiv.

Obiectivele operaționale ale intervenției vizează: 1) Dezvoltarea în rândul preșcolarilor a unei conduite de ajutorare, ca alternativă comportamentală, prin inhibarea agresivității; 2) Dezvoltarea autocontrolului și a empatiei la preșcolari, în sensul conștientizării și evaluării consecințelor propriului comportament; 3) Formarea și dezvoltarea unor competențe sociale la preșcolari: de relaționare, de apropiere, de recunoaștere și de autoconfirmare; 4) Dezvoltarea sentimentului de apartenență, de încredere și de susținere în grupul de copii; 5) Dezvoltarea abilităților de a înțelege comportamentul celor din jur.

Ipoteza propusă pentru acest experiment este următoarea: diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari poate fi realizată prin activități bine structurate și orientate spre formarea la copii a competențelor sociale și emoționale, integrate într-un program de intervenție psihologică.

Variabilele identificate: *Variabila independentă:* programul de intervenție psihologică pentru diminuarea comportamentelor agresive la preșcolari. *Variabile dependente:* competențele personale și

sociale ale preșcolarilor; climatul psihologic din familie; statutul social al preșcolarului în colectiv.

Pentru desfășurarea experimentului formativ și a celui de control, am selectat 24 de preșcolari, din cei 120, care au înregistrat cele mai înalte scoruri la nivelul de agresivitate și am format două grupuri: grupul experimental (GE) și grupul de control (GC), constituite, ambele, din 12 preșcolari cu indici înalți ai agresivității. *Omogenitatea grupurilor* a fost confirmată prin testul statistic de diferență U Mann-Whitney, din punctul de vedere al Grilei de observare a comportamentelor agresive BAV. Rangul mediu pentru variabila *grila BAV* la GE are valoarea de 12,79, iar la GC aceeași variabilă are valoarea 12,21. Valoarea pragului de semnificație ($p = 0,832$) este mai mare decât $p = 0,050$, deci putem afirma că valorile variabilei BAV de la cele două grupuri înainte de implementarea programului de intervenție psihologică nu diferă semnificativ statistic ($Z = -0,212$). În experimentul formativ au fost incluși și părinții preșcolarilor din grupul experimental (24 persoane), dar și cadrele didactice din grupele în care sunt incluși subiecții experimentați.

Programul de intervenție psihologică s-a fundamentat pe lucrările autorilor români și străini, specializați în psihoterapia de grup și individuală a copilului și a familiei, și anume: psihoterapie cognitiv-comportamentală: I. Holdevici [17], D. David [10], J. Cottraux [7]; psihoterapie experiențială: I. Mitrofan [22], G. Cucu-Ciuhan [8]; program terapeutic pentru copiii agresivi: F. Peterman și U. Peterman [32]; psihoterapie de grup: I. Yalom [43]; psihologia desenului la copil: Wallon et al. [42]; terapii ocupaționale și arte combinate: M. Pașca și E. Banga [29]; diminuarea agresivității preadolescenților prin dezvoltarea inteligenței emoționale: Losî E. [20]; soluționarea conflictelor interioare prin arteterapie și joc: V. Olărescu [27], [28].

Tehnici și metode psihologice folosite în cadrul intervenției psihologice: *tehnici expresiv-creative* (de ex.: desenul, povestea terapeutică, colajul, jocul de rol); *tehnici de conștientizare cu suport imaginativ și de restructurare* (de ex.: tehnica de diminuare a vechilor comportamente și integrarea de comportamente noi, adaptative, tehnica Broscuța-țestoasă); *tehnici de exprimare emoțională* (de ex.: conversația cu încărcătură emoțională, tehnica acordării de afecțiune, antrenamentul asertiv); *tehnici de comunicare*; *tehnici de respirație și de relaxare*.

Experimentul formativ s-a realizat în patru etape: etapa I – intervenția individuală; etapa a II-a – intervenția de grup; etapa a III-a – consilierea familiei; etapa a IV-a – trainingul cu cadrele didactice.

Intervenția psihologică individuală a avut ca obiectiv principal diminuarea comportamentelor agresive (fizice) identificate pe parcursul evaluării, ele reprezentând o prioritate și necesitând acțiune imediată, iar ca obiective secundare: managementul stresului; prelucrarea emoțiilor; îmbunătățirea stimei de sine; psihoeducația; controlul comportamentului. S-au desfășurat câte 10 ședințe individuale cu fiecare preșcolar, cu durata de 35-45 de minute, în conformitate cu necesitatea și complexitatea individuală. În speță, au fost câte două ședințe individuale pentru fiecare obiectiv secundar stabilit mai sus, care s-au desfășurat pe parcursul a două luni.

Intervenția de grup. După ședințele de intervenție individuală, în care am stabilit o relație terapeutică echilibrată, iar preșcolarii și-au însușit tehnici de control al agresivității, am inclus grupul experimental într-un grup de intervenție, cu care am lucrat 10 ședințe în cinci săptămâni. O ședință a durat circa 40-45 de minute. Fiind de vârste apropiate și din aceeași instituție școlară, coeziunea grupului s-a produs fără dificultate. Pașii urmați în ședințele de intervenție psihologică de grup au fost: 1) Oferirea unui mediu stabil pentru copii și cunoașterea grupului; 2) Structurarea și organizarea mediului în vederea adaptării la grup; 3) Rezolvarea de probleme și găsirea de soluții adecvate; 4) Identificarea emoțiilor; 5) Managementul furiei; 6) Creșterea stimei de sine; 7) Dezvoltarea unor abilități prin care copilul să poată identifica și aplica strategii eficiente pentru rezolvarea conflictelor; 8) Formarea competențelor sociale; 9) Acceptarea și rezolvarea situațiilor conflictuale; 10) Realizarea tabloului cu replici asertive.

Consilierea părinților a avut drept obiectiv central dezvoltarea abilităților parentale și achiziția unor noi modele de educație și de intervenție în relația părinte-copil. S-a realizat în două trepte: 1) consiliere individuală, cu părinții fiecărui copil din experimentul formativ, pe parcursul unei săptămâni și cu o durată a ședinței de terapie de 50-60 minute; 2) consiliere colectivă cu toți părinții, pe parcursul unei săptămâni, durată a unei întâlniri fiind de 50 de minute. Primele două ședințe desfășurate au fost dedicate consilierii individuale, informative. În ședințele individuale s-a stabilit stilul parental și tipul de familie, apoi familiile au fost incluse într-un grup (consiliere de grup), având drept scop dezvoltarea abilităților parentale și psihoeducația. În ședințele de grup, utilizând activități formative, au fost abordate următoarele teme precum: Responsabilitatea parentală; Dezvoltarea atitudinilor și practicilor parentale; Asimilarea unor moduri de comunicare eficientă; Negocierea soluțiilor și luarea deciziilor; Rezolvarea adecvată a conflictelor. Activitățile de tip informal au fost dedicate abordării următoarelor teme: Pedagogia școlară și a timpului liber; Moduri de cunoaștere a copilului și a etapelor de dezvoltare; Tehnici de autocunoaștere; Tehnici de respirație și de relaxare; Programe de rezolvare a unor probleme. În elaborarea conținuturilor ședințelor de consiliere cu părinții, ne-am condus de lucrările următorilor autori: V. Bodrug-Lungu [3], L. Cuznețov [9], A. Faber [13], A. Matanie Botiș [21], A. Neculau [24], R. Nelson-Jones [25], M. Nichols [26], O. Sorici [37], L. Șoitu [38] etc.

Trainingul cu cadrele didactice a avut ca obiectiv principal optimizarea relației cadru didactic – preșcolar. *Obiectivele operaționale* ale trainingului cu cadrele didactice au fost: familiarizarea cadrelor didactice cu metodele de disciplinare pozitivă a preșcolarilor; identificarea unor metode de dezvoltare a competențelor emoționale și sociale în relația cadru didactic – preșcolar. Trainingul cu cadrele didactice s-a constituit din două părți. *Prima parte* a cuprins strategiile de disciplinare pozitivă a preșcolarilor, pe parcursul a două workshopuri de câte două ore. Primul workshop s-a axat pe promovarea strategiilor de organizare a mediului de învățare și pe forme de prevenire a problemelor de comportament agresiv: stabilirea și formarea rutinelor, precum și respectarea acestora rețin copilul în activități adecvate și scade incidența comportamentelor agresive; stabilirea unor reguli pentru grupa de copii, potrivite cu vârsta și

nivelul acestora, în termeni observabili (de ex., *ridică mâna; vorbește încet* etc.) și expunerea la loc vizibil. Al doilea workshop a avut ca scop susținerea recompenselor ca formă de încurajare și de perpetuare a comportamentelor prosociale: Lauda – ca formă de întărire socială; Entuziasmul – comunicarea unor semnale nonverbale de întărire (zâmbet etc.); Abordarea unui sistem de recompense aplicate atât individual, cât și colectiv. A doua parte a trainingului cu profesorii a avut ca scop prezentarea și promovarea unor strategii de dezvoltare a competențelor socioemoționale în diada cadru didactic –copil. Formarea s-a planificat și s-a realizat pe parcursul a trei workshopuri cu cadrele didactice, fiecare cu o durată de două ore. La primul workshop, s-au prezentat strategii de optimizare a relației cadru didactic – copil. În cel de-al doilea workshop, accentul a fost pus pe achiziționarea de către cadrele didactice a unor strategii de reglare emoțională a copiilor. În cel de-al treilea workshop, s-au dezbătut pașii care sunt necesari de parcurs pentru rezolvarea problemelor.

După încheierea intervenției psihologice, s-a procedat la retestarea preșcolarilor din grupul experimental și din grupul de control în scopul evaluării eficienței programului de intervenție psihologică. În acest sens au fost analizate rezultatele obținute de participanții la activitățile formative în urma readministrării următoarelor probe: testul „Desenul arborelui”, grila de observare BAV, testul sociometric Moreno și testul „Desenul familiei”.

Astfel, au fost examinate răspunsurile oferite de copiii din grupul experimental în etapa de intervenție comparativ cu cele din etapa constatativă, fiind, de asemenea, comparate și evidențiate diferențele dintre rezultatele obținute la test și retest de către participanții din grupul experimental. Analiza comparativă a celor două tipuri de grupe a fost realizată ținând cont de vârsta subiecților, în vederea evidențierii unor eventuale diferențe dintre grupul experimental și grupul de control după desfășurarea programului formativ.

Pentru grupul experimental au fost obținute la retestare rezultate care au confirmat atât ipotezele formulate, cât și eficiența programului de intervenție.

Tabelul 1. Diferențe statistice (Testul Wilcoxon), grup experimental, test – retest

	Test „Desenul arborelui”	Test „Desenul familiei”	Grila de observare BAV	Test sociometric Moreno
Z	-3,075	-3,065	-3,100	-3,078
p	0,002	0,002	0,002	0,002

Testul Wilcoxon a arătat că există o diferență semnificativă ($Z = -3,075$, $p=0,02 < 0,05$) între valorile variabilei *Testul arborelui* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile *Testul arborelui* după experimentul formativ.

Testul Wilcoxon a arătat că există o diferență semnificativă ($Z = -3,065$, $p=0,02 < 0,05$) între valorile variabilei *Testul „Desenul familiei”* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile *Testul „Desenul familiei”* după experimentul formativ.

Testul Wilcoxon a arătat că există o diferență semnificativă ($Z = -3,100$, $p=0,02 < 0,05$) între valorile variabilei *Grila de observare BAV* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile după experimentul formativ.

Tabelul 2. Diferențe statistice (Testul Wilcoxon), grup de control, test – retest

	Test „Desenul arborelui”	Test „Desenul familiei”	Grila de observare BAV	Test sociometric Moreno
Z	-1,732	-1,667	-1,000	-1,342
p	0,083	0,096	0,317	0,180

Testul Wilcoxon a arătat că nu există o diferență semnificativă ($Z = -1,732$, $p=0,083 > 0,05$) între valorile variabilei *Testul arborelui* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile *Testul arborelui* după experimentul formativ la subiecții din grupul de control.

Testul Wilcoxon a arătat că nu există diferență semnificativă ($Z = -1,667$, $p=0,096 > 0,05$) între valorile variabilei *Testul „Desenul familiei”* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile *Testul „Desenul familiei”* după experimentul formativ la subiecții din grupul de control.

Testul Wilcoxon a arătat că nu există diferență semnificativă ($Z = -1,000$, $p=0,317 > 0,05$) între valorile variabilei *Grila de observare BAV* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile după experimentul formativ la subiecții din grupul de control.

Testul Wilcoxon a arătat că nu există diferență semnificativă ($Z = -1,342$, $p=0,180 > 0,05$) între valorile variabilei *Testul sociometric Moreno* înainte de experimentul formativ, comparativ cu valorile aceleiași variabile după experimentul formativ la subiecții din grupul de control.

Din compararea statistică realizată cu testul Wilcoxon, care arată că nu există diferențe semnificative la probele aplicate înainte de experimentul formativ și nici după, se concluzionează faptul că dacă nu se intervine asupra diminuării comportamentelor agresive ale preșcolarilor, intensitatea agresivității rămâne neschimbată ori, în cel mai rău caz, se poate amplifica.

Tabelul 3. Rezultate obținute la Testul Mann-Whitney, grup experimental/grup control după intervenție

	Test „Desenul arborelui”	Test „Desenul familiei”	Grila observare BAV	Test sociometric Moreno
Test U Mann-Whitney	19,000	13,500	8,000	14,000
Test Wilcoxon	85,000	79,500	74,000	80,000
Z	-4,199	-4,185	-4,182	-4,260
p	0,005	0,002	0,000	0,002

Concluzia finală este că datele statistice obținute la retestările efectuate după intervenția asupra grupului experimental confirmă faptul că planul de intervenție propus și-a atins scopul și preșcolarii au dobândit instrumentele necesare pentru controlul furiei și anxietății, altfel spus, pentru reducerea nivelului agresivității.

În ceea ce privește eficacitatea intervenției în consilierea părinților, aceasta s-a măsurat, din punct de vedere calitativ, prin aplicarea unui chestionar de satisfacție, care a avut nouă întrebări cu privire la eficiența programului de consiliere parentală, a tehnicilor învățate, precum și a modului de negociere și de rezolvare a situațiilor critice cu copiii.

Tabelul 4. Indicatorii eficienței programului de consiliere a părinților copiilor agresivi

Indicatorul	Ponderea
Utilitatea programului de consiliere: foarte util	95,8%
Îmbunătățirea metodelor de comunicare și relaționare cu copilul după participarea la program	83,3%
Utilizarea regulată a metodelor de diminuare a comportamentelor agresive la copii învățate în timpul programului de consiliere	75%
Îmbunătățirea comunicării parentale	79,2%
Folosirea tehnicilor de negociere în relațiile cu copiii	83,3%
Folosirea cuvintelor magice în comunicarea cu copilul	83,3%

Din analiza acestor răspunsuri, deducem cu ușurință că programul de consiliere a părinților cu copii agresivi a fost eficient și util și și-a atins scopul.

În tabelul 5. prezentăm, într-o formă sintetizată, rezultatele evaluării eficienței programului complex de intervenție psihologică.

Tabelul 5. Indicatorii eficienței programului complex de intervenție psihologică de diminuare a agresivității preșcolarilor

Domeniul	Indicatorul	Tehnica prin care s-a evaluat eficiența
Emoțional - volitiv	<ul style="list-style-type: none"> - diminuarea nivelului de agresivitate; - diminuarea sentimentului de frică; - dezvoltarea capacității de a depăși frica; - diversificarea relațiilor interpersonale; - participarea activă în cadrul jocurilor și în cadrul activităților realizate în grupa de copii. 	Testul „Desenul arborelui”, Grila de observare BAV, Testul sociometric Moreno
Semantic și valoric	<ul style="list-style-type: none"> - interesul părinților pentru rezultatul de succes al intervenției; - tendința părinților participanți la Program de a înțelege motivele acțiunilor copilului, de a susține interesele; - capacitatea părinților de empatie, de reflecție și de autocontrol. 	Chestionar de satisfacție pentru părinți
	<ul style="list-style-type: none"> - interesul copiilor pentru Programul de intervenție; - independența copiilor în corectarea semenilor (acțiuni de detensionare, de discuții cu semenii). 	Grila de observare BAV
Comportamental	<ul style="list-style-type: none"> - capacitatea de a stabili relații fără manifestarea agresivității; - capacitatea de autocontrol a copiilor; - capacitatea de a găsi independent o soluție la o problemă, fără a manifesta agresivitate; - capacitatea de adaptare la diferite condiții de activitate; - îmbunătățirea relațiilor din familie. 	Grila de observare BAV, Testul „Desenul familiei”

Reflexiv	<ul style="list-style-type: none"> - satisfacția părinților și a cadrelor didactice vizavi de modificările în comportamentul copiilor; - capacitatea copiilor de a reflecta asupra acțiunilor și comunicării lor; - capacitatea de a reflecta asupra muncii lor creative. 	Grila de observare BAV, Chestionar de satisfacție pentru părinți, Testul „Desenul arborelui”.
----------	--	---

Problema cu care se confruntă atât educatorii, cât și părinții și societatea este nivelul în creștere al agresivității copilului, care începe să se manifeste în mod evident de la vârste din ce în ce mai timpurii. Copilul preșcolar este uneori copleșit de sentimente pe care nu le cunoaște, nu le poate denumi și nici nu știe cum să le gestioneze, iar, de multe ori, singura metodă cu care el crede că le poate înfrunta este gestul agresiv.

Aceste comportamente, odată asumate și interiorizate, se pot dezvolta odată cu copilul și dimensiunile lor pot crește până la punctul în care societatea este nevoită să izoleze individul și să-l îndepărteze din mijlocul său, pentru a asigura securitatea celorlalți membri.

În această lucrare am subliniat atât rolul psihoeducației, ca instrument menit, prin excelență, să modifice în timp profilul individului și să-l facă tot mai dezirabil din punct de vedere social și profesional, cât și rolul deosebit de important al familiei în formarea viitorului adult și în transmiterea unui set de principii și valori, sănătoase și perene.

Din această cauză, am ales să efectuăm intervenția de bază atât individual, asupra copilului agresiv, cât și în grupul de intervenție, deoarece copilul trebuie să dobândească o serie de competențe sociale ce stau la baza unei inserări fericite în societatea de mâine.

Recunoscând însă atât potențialul educativ al familiei, cât și influența pe care o are familia asupra preșcolarului, am ales să lărgim cadrul intervenției și să includem și familia în proces, ca pe un element obligatoriu pentru reușita demersului. De multe ori, părinții sunt împărțiți între viața profesională și viața de familie, acest fapt ducând atât la o suprasolicitare a adulților, cât și la situații în care ei sunt copleșiți de complexitatea problemelor și de lipsa unor instrumente adecvate pentru corectarea comportamentelor copiilor.

Preșcolarii sunt foarte receptivi la povești, acesta fiind și motivul pentru care povestea terapeutică a fost instrumentul central de intervenție. Ei au dobândit astfel capacitatea de a-și recunoaște sentimentele, de a le eticheta corect și de a a-și asuma un management care să excludă agresivitatea și violența atunci când decid cum să se comporte.

Adulții – părinți sau educatori – și-au lărgit câmpul de expertiză și și-au îmbunătățit competențele parentale și profesionale, dobândind abilități sporite în gestionarea eventualelor cazuri de agresivitate care se pot manifesta în familie sau în grupul de la grădiniță.

Subliniem că doar acționând asupra tuturor factorilor care fac parte din câmpul proxim al preșcolarului, adică părinți, educatori, grup social, cu ajutorul și cu sprijinul consecvent al psihologului,

intervenția își poate atinge scopul – acela de a înzestra preșcolarul cu o conduită de întraajutorare, cu empatie, cu competențe de relaționare, apropiere și autoconfirmare.

Concluzii la capitolul 3

1. La etapa formativă, au fost constituite două grupuri omogene GE și GC, dintre preșcolarii cu scoruri înalte la agresivitate, omogenitatea fiind confirmată statistic. Prezența agresivității are influențe atât la nivelul preșcolarilor de gen feminin, cât și la cei de gen masculin cu vârste cuprinse între 4 și 6 ani, în mediul familial și în grupul de semeni, de aceea necesită o abordare complexă psihologică. În grupul experimental, intervenția a avut caracter psihologic, fiind direcționată pe trei dimensiuni divizate în arii de intervenție logic structurate și eșalonate în timp, în cadrul unor ședințe distincte. La grupul de control intervenția nu s-a desfășurat.

2. La GE, după aplicarea programului de intervenție psihologică, datele au indicat un salt pozitiv important în *diminuarea comportamentelor agresive*, diferențele la etapa de retest fiind statistic semnificative, comparativ cu GC. La GC, datele au arătat păstrarea valorilor nivelului de intensitate a comportamentelor agresive, identice cu cele avute înainte de experimentul formativ.

3. Din perspectiva evaluării efectelor programului formativ pe dimensiunea *climatului familial*, am constatat că valorile agresivității la etapa de retest au înregistrat o diminuare mai mare la GE, comparativ cu GC, diferențele între grupuri fiind semnificative din punct de vedere statistic.

4. Din punctul de vedere al statutului social în grupul de semeni, datele la retest relevă diferențe semnificative statistic între cele două grupuri de subiecți la nivelele *valorilor agresivității*. De asemenea, prestația GE a constatat într-o diminuare a valorilor comportamentelor agresive. La GC, datele nu au fost semnificative.

5. În ceea ce privește *consilierea părinților*, analiza calitativă a chestionarelor de satisfacție a indicat un progres semnificativ la subiecții din GE, ceea ce denotă un randament mai bun al părinților implicați în programul de intervenție, întărind astfel valoarea programului psihologic aplicat.

6. Cu privire la trainingul cadrelor didactice care lucrează cu grupuri de preșcolari în care se manifestă comportamente agresive, este necesar ca educatorul să recunoască un comportament agresiv încă din stadiul incipient și să prevadă evoluția sa, asigurându-se astfel că poate interveni eficient și la timp.

7. Rezultatele statistice la nivelul experimentului formativ atestă în ansamblu eficiența strategiilor utilizate în cadrul programului de intervenție psihologică, și anume constatarea că, prin angrenarea tuturor factorilor de influență (familie și cadre didactice), precum și a tuturor pașilor indicați, se diminuează comportamentele agresive la preșcolari.

8. Administrarea metodelor și tehnicilor, a exercițiilor și a jocurilor psihologice de valorificare și dezvoltare a funcțiilor psihologice ale preșcolarilor a *determinat schimbări calitative, statistic semnificative* în capacitatea de *gestionare a comportamentelor agresive*, în trăirea, exprimarea și înțelegerea emoțiilor, respectiv în reglarea emoțională și în controlul comportamentelor.

CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI

Prin cercetarea prezentă au fost stabilite fundamentele teoretico-aplicative psihologice care stau la baza identificării unei modalități alternative de diminuare a comportamentelor agresive la preșcolarii de 4-6 ani, prin considerarea relației dintre vârstă, gen, climat familial și statutul social în colectivul de semeni. În același timp, a fost implementat și aprobat un program de intervenție psihologică, orientat spre diminuarea comportamentelor agresive la preșcolari.

Experiențele științifice importante ale cercetării sunt prezentate în concluziile generale:

1. Comportamentul agresiv este un proces psihologic complex, care necesită o abordare factorială, multidimensională – atât în evaluare, cât și în intervenție. Formarea comportamentului agresiv are mai multe fațete în care interacționează diferiți factori, atât de origine biologică, cât și de natură socială.

2. Familia poate prezenta simultan modele de comportament agresiv și poate oferi întăriri pentru acesta. Probabilitatea unui comportament agresiv la copii depinde dacă aceștia experimentează manifestări de agresivitate acasă. De asemenea, lipsa de iubire și de atenție față de copil, umilințele, insultele, pedepsele fizice din partea părinților, relațiile conflictuale cu membrii familiei contribuie la formarea comportamentului agresiv al preșcolarului.

3. Preșcolarii învață agresivitatea prin interacțiunea cu semenii, învață despre beneficiile comportamentului agresiv în timpul jocului în grupa de semeni. Respingerea de către semeni, nesatisfacerea nevoii de comunicare, statutul social scăzut în grupa de la grădiniță duc la formarea comportamentului agresiv al preșcolarului.

4. Cele mai multe manifestări ale comportamentului agresiv la preșcolari se observă în situația de protejare a intereselor și de afirmare a superiorității, atunci când acțiunile agresive sunt folosite ca mijloc de atingere a unui anumit scop.

5. Comportamentele agresive exercită o influență uriașă asupra structurilor comportamentale la preșcolari. La preșcolarii cu comportamente agresive, cu vârsta cuprinsă între 4 și 6 ani, sunt afectate atât funcționarea în climatul familial, cât și statutul lor în colectivul de semeni.

6. Cercetările empirice efectuate în studiul de față au arătat caracterul deschis al comportamentului agresiv la preșcolari, care apare ca reacție de apărare psihologică în situații dificile. Aproape toți copiii agresivi au o situație socială nefavorabilă de dezvoltare: climat psihologic nefavorabil în familie, relații conflictuale, de respingere cu semenii.

7. Constatarea relației între comportamentul agresiv și vârsta, genul, mediul familial, precum și statutul social în mediul de semeni constituie o primă cerință pentru specialiști (psihologi/ cadre didactice), dar și pentru părinți, atunci când stabilesc un program de lucru cu preșcolarii cu comportamente agresive. Neglijarea intervenției psihologice poate avea consecințe grave la debutul școlar și în perioada școlarității mici.

8. Diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari poate fi realizată prin activități bine structurate

și orientate spre formarea la copii a competențelor sociale și emoționale, integrate la nivelul unui program complex de intervenție, orientat pe trei axe: a) intervenția individuală și de grup la preșcolar; b) intervenția individuală și de grup în consilierea părinților; c) formarea cadrelor didactice în sensul disciplinării pozitive a preșcolarilor agresivi.

9. Programul complex de intervenție psihologică cu copiii agresivi, cu părinții și cu cadrele didactice a făcut posibilă reducerea frecvenței manifestărilor agresive în comportament și, de asemenea, formarea la copii a capacității de a acționa constructiv în situațiile conflictuale.

10. Eficiența programului se datorează orientării intervențiilor psihologice asupra situației sociale de dezvoltare și a activităților copilului, utilizării complexe a metodelor de intervenție, transferului atitudinilor pozitive formate în comunicarea cu semenii din cadrul programului în viața de zi cu zi a preșcolarilor.

Sintetizând rezultatele științifice, concluzionăm că scopul și obiectivele formulate la faza inițială au fost atinse, a fost soluționată **problema științifică importantă** care rezidă în *identificarea* particularităților de manifestare a agresivității la copiii preșcolari, în *elaborarea și implementarea* unui program complex de intervenție psihologică, centrat pe formarea unor competențe sociale și de management al furiei la copilul preșcolar, pe formarea unor noi competențe de management al situațiilor-problemă pentru părinți și pentru cadrele didactice implicate în procesul instructiv-educativ, *ceea ce a contribuit* la diminuarea comportamentului agresiv la copiii preșcolari.

Recomandări pentru implementare:

1. Informațiile teoretice și empirice conținute în prezenta lucrare pot fi incluse în ghiduri metodologice, ghiduri de bună practică, destinate practicienilor din domeniu sau pot fi utilizate în cadrul cursurilor de formare continuă ori de specializare destinate psihologilor, cadrelor didactice etc.

2. Setul de metode psihologice aplicate în evaluare/investigare poate fi preluat de specialiști în identificarea precoce și în măsurarea comportamentelor agresive.

3. Psihologilor, modelul de intervenție conceput le este recomandat pentru a interveni rapid, eficient și eficace în cazurile din ce în ce mai numeroase în care sunt identificate comportamente agresive la copiii cu vârste cuprinse între 4 și 6-7 ani. Utilizarea terapiilor TCC face ca interacțiunea psiholog – preșcolar să fie mult mai profundă, iar rezultatele așteptate să fie mult mai vizibile și mai persistente în timp. Modelul poate fi utilizat cu rezultate certe, confirmate în cercetarea cuprinsă în lucrarea de față.

4. Pentru familia copilului agresiv, intervenția este absolut necesară și conduce la îmbunătățirea competențelor parentale de identificare și gestionare a situațiilor de criză, cu rezultate mult mai bune și cu o creștere semnificativă a calității vieții.

5. Pentru cadrele didactice din grădinițe, trainingul este nu numai o sursă suplimentară de informare și de formare a unor competențe complementare celor necesare actului instructiv-educativ, ci și o posibilitate prețioasă de a desfășura un schimb de experiență și de a împărtăși cu psihologul și cu colegii experiențele particulare, pentru îmbogățirea fundamentelor teoretice și a perfecționării modelului de

intervenție propus.

6. Pentru preșcolar, este vital ca intervenția să fie efectuată la timp, să genereze rezultatele așteptate și să-l ajute în demersul de formare și de inserare în societate.

7. Faptul că preșcolarul este transformat din obiectul intervenției în aliatul psihologului este un mare avantaj, deoarece, în acest fel, copilul se înarmează pentru viață cu instrumente eficiente de reglare și autoreglare a emoțiilor, de management al furiei, de interacțiune eficientă cu semenii, își dezvoltă empatia și își perfecționează mecanismele de răspuns la provocările vieții. Odată cu creșterea, dezvoltarea și maturizarea copilului, aceste mecanisme devin parte integrantă din complexul său caracterial și asigură atât inserarea sa adecvată în societate, cât și un nivel superior al calității vieții, pentru el și pentru cei din jurul său.

Sugestii pentru cercetări viitoare. Pornind de la rezultatele experimentale din prezenta lucrare, se pot efectua noi cercetări care să investigheze:

- ✓ tulburările de comportament asociate violenței la preșcolari;
- ✓ bullyingul și alte forme de violență în mediul preșcolar ori școlar;
- ✓ comportamentele disruptive bazate pe agresivitate în familie;
- ✓ tangențele dintre comportamentele agresive manifestate de preșcolari și funcțiile neuropsihice etc.

BIBLIOGRAFIE

1. AMERICAN PSYCHIATRIC ASSOCIATION. *DSM-5. Manual de diagnostic și clasificare statistică a tulburărilor mintale*. București: Callisto, 2016. 1000 p. ISBN: 978-606-8043-14-2.
2. BARKLEY, A.R. *Copilul dificil. Manualul terapeutului pentru evaluare și pentru trainingul părinților*. Cluj-Napoca: ASCR, 2011, 267 pag. ISBN: 978-606-8244-18-1.
3. BODRUG-LUNGU, V., CUZNEȚOV, L., PLATON, C. *Consiliere în probleme de familie: (Ciclul II - Masterat): Suport de curs*. Chișinău: CEP USM, 2016. 452 p. ISBN: 978-9975-4057-4-4.
4. BONCU, ȘT., CEOBANU, C. (coord). *Psihosociologie școlară*. Iași: Polirom, 2013. 410 p. ISBN: 978-973-4640-45-4.
5. BUCUN, N., GLAVAN, A. *Sindromul de hiperactivitate cu deficit de atenție la școlarul mic*. Chișinău: Institutul de Științe ale Educației, 2015. 154 p.
6. COSMOVICI, A. *Psihologie generală*. Iași: Polirom, 1996, 256 pag. ISBN: 979-973-9248-27-2.
7. COTTRAUX, J. *Terapiile cognitive*. Iași: Polirom, 2003. 277 p. ISBN: 973-681-424-6.
8. CUCU-CIUHAN, G., TROFIN, S.D. *Educarea copilului cu devieri comportamentale*. București: Sylvi, 2003. 172 p. ISBN: 973-628-051-9.
9. CUZNEȚOV, L. *Consilierea și educația familiei. Introducere în consilierea ontologică complexă a familiei*. Chișinău: Primex-Com, 2015. 489 p. ISBN: 978-9975-110-20-4.

10. DAVID, D. *Tratat de psihoterapii cognitive și comportamentale*. Iași: Polirom, 2017. 368 p. ISBN: 978-973-4668-19-9.
11. DRAGU, A., CRISTEA, S. *Psihologie și pedagogie școlară*, ediția a II-a revăzută și adăugită. Constanța: Ovidius University Press, 2003, 196 p. ISBN: 973614-135-7.
12. DRUGAȘ, I. (coord). *Educăm și vindecăm prin...povești*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008, 323 pag. ISBN: 978-973-759-597-3.
13. FABER, A., MAZLISH E., NYBERG, L. *Comunicarea eficientă cu copiii acasă și la școală*. București: Curtea Veche, 2002. 248 p. ISBN: 973-8356-07-5.
14. FREUD, A. *Normal și patologic la copil. Evaluări ale dezvoltării*. București: Editura Fundației Generația, 2002. 210 p. ISBN: 973-85983-3-1.
15. GOLU, M. *Fundamentele psihologiei*. Ed. a V-a. București: Editura Fundației România de Mâine, 2007. 831 pag. ISBN: 978-973-725-857-1.
16. HÂNCEAN, M. G. *Rețele sociale. Teorie, metodologie și aplicații*. Iași: Polirom, 2014. 341p. ISBN: 978-973-4643-30-1.
17. HOLDEVICI, I. *Psihoterapie cognitiv-comportamentală*. București: TREI, 2011. 720 pag. ISBN: 978-973-707-260-3.
18. KOCH, K. *Testul arborelui: diagnosticul psihologic cu ajutorul testului arborelui*. Timișoara: Profex, 2002. 413 pag.
19. LOSÎI, E. *Psihodiagnoza agresivității*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”. 2016. 135 p.
20. LOSÎI, E. Diminuarea agresivității preadolescenților prin dezvoltarea inteligenței emoționale. În: *Psihologie, pedagogie specială, asistență socială*. 2009, nr. 1 (14), p. 12 – 19; ISSN 1857-0224.
21. MATANIE BOTIȘ, A., AXENTE, A. *Disciplinarea pozitivă sau cum să disciplinezi fără să rănești*. Cluj-Napoca: ASCR, 2011. 130 p. ISBN: 978-973-7973-67-2.
22. MITROFAN, I. *Psihoterapie experiențială*. București: Infomedica, 1999, 360 pag. ISBN: 973-98331-0-1.
23. MUNTEAN, A., MUNTEANU, A. *Violență, traumă, reziliență*. Iași: Polirom, 2011. 340 pag. ISBN: 978-973-46-1308-3.
24. NECULAU, A. *Educația adulților*. Iași: Polirom, 2004. 350 p. ISBN: 973-681-745-8.
25. NELSON-JONES, R. *Manual de consiliere*. București: Trei, 2009. 306 p. ISBN: 978-973-707-293-1.
26. NICHOLS, M., SCHWARTZ, R. C. *Terapia de familie*. București: Pearson Education, 2006. 512 p. ISBN: 973-0-03932-1.
27. OLĂRESCU, V. Jocul drept indice al sănătății psihologice a familiei. În: *Probleme ale științelor socioumane și modernizării învățământului*. Materialele conferinței științifice anuale. UPS „Ion Creangă”. Vol. 1. Chișinău, 2002. p. 274-278.

28. OLĂRESCU, V. Soluționarea conflictelor interioare prin intermediul art-terapiei. În: *Cultura păcii în perioada stabilirii noosferei*. Chișinău, 1999, p. 94-100.
29. PAȘCA, M.D., BANGA, E. *Terapii ocupaționale și arte combinate – repere creative*. Tg. Mureș: University Press, 2016. 235 p. ISBN: ISBN 978-973-169-453-5.
30. PERJAN, C., VERDEȘ, A. *Ghid practic de asistență psihologică a carențelor afective la copiii din familii temporar dezintegrate*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2010. 48 p. ISBN: 978-9975-46-078-1.
31. PERJAN, C. *Dezvoltarea afectivității la copiii preșcolari educați în situații sociale de dezvoltare diferite*. Teza de doctor în psihologie. Chișinău, 2001. 158 p.
32. PETERMANN, F., PETERMAN, U. *Program terapeutic pentru copiii agresivi*. Cluj-Napoca: RTS, 2006. 330 pag. ISBN: 973-86337-3-7.
33. POPESCU-NEVEANU, P. *Tratat de psihologie generală*. București: TREI, 2013. 888 pag. ISBN: 978-973-707-695-3.
34. POPOVICIU, S. *Psihologie socială. O abordare contextuală a individului ca actor social*. Oradea: Emanuel University Press, 2013, 338 pag. ISBN: 978-606-8431-09-3.
35. SĂLĂVĂSTRU, D. *Psihologia educației*. Iași: Polirom, 2004. 286 p. ISBN: 973-681-553-6.
36. SCHAFFER, R. H. *Introducere în psihologia copilului*. Cluj-Napoca: ASCR, 2010. ISBN: 978-973-7973-45-0.
37. SORICI, O. *Fundamente pedagogice ale formării competențelor parentale în contextul educației axiologice*. Teză de doctor în pedagogie. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, 2013. 174 p.
38. ȘOITU, L., VRĂȘMAȘ, E., PĂUN, E. *Consiliere familială*. București: Institutul European, 2001. 126 p. ISBN: 973-611-146-6.
39. ȘTEFĂNEȚ, D. *Impactul intervenției psihologice în depășirea dificultăților de relaționare interpersonală la preadolescenți*. Teză de doctor în psihologie. Chișinău, 2012. 228 p.
40. VÎRLAN, M. Locusul controlului și influența lui asupra generării comportamentului agresiv. În: *Revista de științe socioumane*, 2009, nr. 1, pp. 41-46. 2009, ISSN 1857-0119.
41. VYGOTSKY, L.S. *Opere psihologice alese*. Vol. I. București: Editura Didactică și Pedagogică, 1971.
42. WALLON, P., CAMBIER, A., ENGELHARDT, D. *Psihologia desenului la copil*. Ed. a II-a. București: Trei, 2012. 248 p. ISBN: 978-973-707-692-2. 230
43. YALOM, I. D. *Tratat de psihoterapie de grup*. București: Trei, 2013, 680 pag. ISBN: 978-973-707-733-2.

În limba engleză:

44. BANDURA, A. *Social learning theory of aggression*. În: *Journal of Communication*, Vol. 28 Issue (3), 1978, pp. 12-29.

45. CABELLO, R., GUTIÉRREZ-COBO, M. J., FERNÁNDEZ-BERROCAL, P. *Parental Education and Aggressive Behavior in Children: A Moderated-Mediation Model for Inhibitory Control and Gender*. *Frontiers in Psychology Journal*, 2017; 8: 1181. PMID: 28740476.
  46. BRUNER, J. SEYMOUR. *Toward a Theory of Instruction*. Cambridge: Harvard University Press. 1966. 196 p. ISBN 978-0-674-89701-4.
  47. HARE, A. P., HARE, R. JUNE. *Key figures in counselling and psychotherapy*. London: SAGE Publications, 1996. 152 pag.
  48. JENNINGS, S. *Drama therapy with children and adolescents*. Hove, East Sussex: Routledge, 2014. 272 p. ISBN 13: 978-0-415-11041-9.
  49. LO BUE, V. Ph. D. *Violent Media and Aggressive Behavior in Children*. *Psychology Today Journal*. Available to: <https://www.psychologytoday.com/au/blog/the-baby-scientist/201812/the-science-spanking>.
  50. LOPES GONÇALVES, L., CALLIE VOOS, M., MORGANI DE ALMEIDA, M.H. CAROMANO, F. A. *Massage and Storytelling Reduce Aggression and Improve Academic Performance in Children Attending Elementary School*. *Occup Ther Int*. 2017; 2017: 5087145. Published online 2017 Jan 19. doi: 10.1155/2017/5087145. PMID: 2812614
  51. OGUNDELE. M. O. *Behavioural and emotional disorders in childhood: A brief overview for paediatricians*. *World J Clin Pediatr*. 2018 Feb 8; 7(1):. 9–26. Published online 2018 Feb 8. doi: 10.5409/wjcp.v7.i1.9 PMID: 293568.
  52. RAAIJMAKERS, M. *Aggressive Behavior in Preschool Children. Neuropsychological correlates, Costs of service use and Preventive efforts*. Enschede: Print Partners Ipskamp, 2013, 171 pag. ISBN: 978-90-393-4933-5.
  53. REEBYE, P. *Aggression during early years-infancy and preschool*. *Journal of Canadian Academy of Child and Adolescent Psychiatry*. 2005 Feb; 14(1): 16–20. PMID: 19030496.
  54. ZIMBARDO, P. *The Lucifer effect*. London: Ebury Press, 2008, 576 pag. ISBN: 978-18-4604-10-37.
- În limba franceză:**
55. DEBARBIEUX, E. *Refuser l'oppression quotidienne: la prévention du harcèlement à l'École*. Rapport au ministre de l'éducation nationale de la jeunesse et de la vie associative, Observatoire International de la Violence à l'École – Université Bordeaux Segalen. 2011. Disponibil la: http://cache.media.education.gouv.fr/file/2011/64/5/Refuser-l-oppression-quotidienne-la-prevention-du-harcelement-al-ecole_174645.pdf.

LISTA LUCRĂRILOR ȘTIINȚIFICE LA TEMA TEZEI

1.1. În reviste din alte baze de date acceptate de către ANACEC (În următoarele bazei de date (CEEOL, DOAJ)

1. **OLARU, L.E.** Correction of aggressive behavior in preschoolers/Diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari. În: *ICIPED, Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics*. 2018, Vol. 22, pp. 217-221, Bacău: Alma Mater Publishing House, ISSN 2247-4579, E-ISSN 2392-7127.
2. **OLARU, L.E.** Modalități de manifestare a comportamentului agresiv la preșcolari. În: *ICIPED, Journal of Innovation in Psychology, Education and Didactics*. 2017, Vol. 21, pp. 95-102, Bacău: Alma Mater Publishing House, ISSN 2247-4579, E-ISSN 2392-7127.

1.2. În reviste din Registrul Național al revistelor de profil (Categorია B)

3. **DIȚA, M., TUDOR L.E.** Vagabondul – personalitate deviantă. În: *Revistă științifico-practică Vector European*. 2021, Nr. 2, pp. 167 – 171. ISSN 2345-1106 E-ISSN 2587-358X.

1.3. Alte reviste

4. **TUDOR (OLARU) L.E.** Intervenția psihologică la preșcolarii agresivi. În: *Revista Națională Strategii educaționale de succes*. 2020, Nr. 2, Craiova, pp. 6-8. ISSN 2668-2214, ISSN-L: 2668-2214.
5. **OLARU (TUDOR), L.E.** Strategii de diminuare a comportamentului agresiv la preșcolari. În: *Revista Magistrum*, 2020, nr. 2. pp.1871-1875. ISSN -2668-9383, ISSN-L: 2668-9383.

2.1. În lucrările manifestărilor științifice incluse în Registrul materialelor publicate în baza manifestărilor științifice organizate din Republica Moldova

6. **OLARU (TUDOR), L.E, VÎRLAN, M.** Strategii de diminuare a comportamentului agresiv la preșcolari. În: *Probleme ale științelor socioumaniste și ale modernizării învățământului. Materialele conferinței științifice internaționale*. Chișinău: UPS „Ion Creangă”, Seria 22, V. 1, 2020, pp. 200-203. ISBN 978-9975-46-450-5.
7. **OLARU (TUDOR), L.E.** Plan de intervenție psihoterapeutică pentru diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari. În: *Probleme actuale ale științelor umanistice. Anale științifice ale doctoranzilor și competitorilor*. Vol. 18, Partea 3, 2019. Chișinău: Tipografia UPS”Ion Creangă”, pp. 218-230. ISBN 978-9975-46-423-9.
8. **OLARU (TUDOR), L. E.** Influența factorilor de mediu asupra comportamentului uman. În: *Probleme actuale ale științelor umanistice. Analele științifice ale doctoranzilor și postdoctoranzilor*. Volumul XVII. Partea a II-a. Chișinău, 2018, p. 305-313. ISBN 978-9975-46-394-2.

2.2. În lucrările conferințelor științifice desfășurate în România

9. **TUDOR (OLARU), L. E.** Diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari. În: *Lucrările Simpozionului Interjudețean "Cooperare, încurajare, perseverență"*, ediția a III-a, 27 mai 2022. Bacău: editura Docucenter, pp. 224 – 226. ISSN 2559-3463.
10. **TUDOR, L. E.** Metode de intervenție psihologică individuală. În *Materialele Simpozionului Național Inovație în educație Educates*, ediția a VIII-a, Universitatea de Medicină și Farmacie Tg. Mureș, 17 decembrie 2021, pp. 770-775. ISBN 978-606-9086-10-0.
11. **OLARU (TUDOR), L. E.** Diminuarea agresivității la preșcolari – program de intervenție. În: *Modalități eficiente de abordare a educației prin derularea proiectelor educaționale*. Materialele Simpozionului Național. Bacău: Ed. Smart Academic, 2019, pp. 58-60. ISBN 978-606-8947-63-1.
12. **TUDOR, L. E.** Intervenție psihologică la preșcolarii agresivi. În *Materialele Simpozionul Național Inovație în Educație Educates*, ediția a VI-a, Universitatea de Medicină și Farmacie Tg. Mureș, 20 decembrie 2019, pp. 778-782. ISBN 978-606-9086-03-2.
13. **TUDOR, L. E.** Consiliere parentală. În: *Lucrările Simpozionului Interjudețean Cooperare, încurajare, perseverență*. Bacău, 12 mai 2018, ediția a II-a, pp. 224-225. Bacău: editura Docucenter. ISSN 2559-3463.
14. **TUDOR, L. E.** Diminuarea comportamentelor agresive la preșcolari. În: *Psihologie, Educație și dezvoltare umană*. *Materialele Conferinței internaționale*. Brașov: Ed. Universității Transilvania. 2018, pp. 193-198, ISSN 2360-2597, ISSN-L 2360-2597.
15. **TUDOR G., TUDOR, L. E.** Cum educăm inteligența emoțională a copiilor. În: *Lucrările Simpozionului Interjudețean Cooperare, încurajare, perseverență*. Bacău, 20 mai 2017, ed. a II-a, pp. 227-229. Bacău: editura Docucenter. ISSN 2559-3463.
16. **OLARU (TUDOR), L. E.** Agresivitatea copiilor. În: *Psihologie, Educație și dezvoltare umană*. *Materialele Conferinței internaționale*. Brașov: Ed. Universității Transilvania. 2017, pp. 94-102, ISSN 2360-2597, ISSN-L 2360-2597.

ADNOTARE

Tudor (Olaru) Lăcrămioara Elena Diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari Teză de doctor în psihologie, Chișinău, 2023

Structura tezei: introducere, trei capitole, concluzii generale și recomandări, bibliografie din 261 de titluri, 119 pagini text de bază, 38 de tabele, 16 figuri, 21 de anexe. Rezultatele obținute sunt publicate în 16 lucrări științifice.

Concepte-cheie: preșcolar, agresivitate, educație, comportament agresiv, intervenție, psiholog, familie, emoție, factori de risc, factori sociali, grupa de preșcolari, cadru didactic.

Domeniul de studiu: psihologia preșcolarului, psihologia agresivității.

Scopul cercetării: studierea particularităților agresivității în funcție de gen și vârstă, de climatul psihologic din familie, de statutul social în colectiv la copiii preșcolari și elaborarea unui program complex de intervenție psihologică pentru diminuarea comportamentului agresiv la copiii de această vârstă.

Obiectivele cercetării: realizarea studiului teoretic al agresivității la preșcolari; identificarea unui complex de instrumente de diagnosticare a caracteristicilor agresivității la copiii preșcolari; investigarea diferențelor de gen și vârstă în manifestarea comportamentelor agresive la vârsta preșcolară; determinarea gradului de intensitate a agresivității în raport cu climatul psihologic din familie; determinarea nivelului de agresivitate al preșcolarilor în raport cu statutul social din colectivul de copii; elaborarea și implementarea unui program complex de intervenție special adaptat pentru vârsta și problematica preșcolarului, în vederea diminuării comportamentului agresiv.

Noutatea și originalitatea științifică: pentru prima dată la nivel național s-a realizat un studiu comparativ-experimental privind comportamentul agresiv la preșcolari, în funcție de vârstă, gen, de climatul psihologic din familie și de statutul social în colectivul de preșcolari; s-a elaborat o metodologie de diagnosticare a comportamentului agresiv la preșcolari; s-a elaborat și s-a implementat programul complex de intervenție psihologică pentru diminuarea comportamentului agresiv la preșcolari.

Rezultatele obținute care contribuie la soluționarea unei probleme științifice importante rezidă în: *identificarea* particularităților de manifestare a agresivității la copiii preșcolari, precum și *elaborarea și implementarea* unui program complex de intervenție psihologică, centrat pe formarea unor competențe sociale și de management al furiei la copilul preșcolar, pe formarea unor noi competențe de management al situațiilor-problemă pentru părinți și pentru cadrele didactice implicate în procesul instructiv-educativ, *ceea ce a contribuit* la diminuarea comportamentului agresiv la copiii preșcolari.

Valoarea teoretică: au fost obținute cunoștințe științifice despre natura psihologică a agresivității și despre caracteristicile esențiale ale comportamentului agresiv la vârsta preșcolară; despre factorii agresivității la vârsta preșcolară; despre strategiile de diminuare a comportamentului agresiv la preșcolari.

Valoarea aplicativă: elaborarea, implementarea și validarea programului complex de intervenție psihologică orientat spre formarea la preșcolari a competențelor de management al furiei; formarea la părinți și la cadrele didactice implicate în procesul instructiv-educativ a competențelor de gestionare a situațiilor-problemă; generarea de produse conexe programului de intervenție, precum: *tabloul cu replici asertive, setul de teme abordate în activitățile formative de consiliere a părinților, blazonul grupului* etc.

Implementarea rezultatelor științifice: aspectele cele mai importante ale cercetării au fost discutate, analizate și implementate în cadrul conferințelor științifice organizate în instituțiile superioare de învățământ din Republica Moldova și din România, în cadrul activităților didactico-metodice organizate în instituțiile preșcolare de învățământ din România.

АННОТАЦИЯ

Tudor (Olaru) Lăcrămioara Елена

Снижение агрессивного поведения у дошкольников,

Диссертация на соискание ученой степени доктора психологии, Кишинев, 2022

Структура диссертации: диссертация состоит из аннотации (на 3-х языках), введения, 3-х глав, общих выводов и рекомендаций, библиографии, которая включает 261 источника, 21-ми приложений, 119 основных текстовых страниц, 38 таблиц и 16 рисунков. Полученные результаты опубликованы в 16 научных работах.

Ключевые слова: дошкольник, агрессия, воспитание, агрессивное поведение, психологическое воздействие, психолог, семья, эмоция, факторы риска, социальные факторы, группа дошкольников, педагог.

Область исследования: дошкольная психология, психология агрессии.

Цель исследования: изучить особенности проявления агрессии в зависимости от пола и возраста, психологического климата в семье, коллективного социального статуса детей дошкольного возраста и разработать комплексную программу психологического воздействия для снижения агрессивного поведения у детей этого возраста.

Задачи исследования: проведение теоретического исследования агрессии у дошкольников; выявление комплекса инструментов диагностики особенностей агрессии у дошкольников; исследование половых и возрастных различий в проявлении агрессивного поведения в дошкольном возрасте; определение степени интенсивности агрессии по отношению к психологическому климату в семье; определение уровня агрессивности дошкольников по отношению к социальному статусу группы детей; разработка и реализация специально адаптированной к возрасту и проблемам дошкольника комплексной программы вмешательства с целью снижения агрессивного поведения.

Научная новизна и оригинальность: впервые на отечественном уровне проведено сравнительно-экспериментальное исследование агрессивного поведения дошкольников в зависимости от возраста, пола, психологического климата в семье и социального положения в группе дошкольников; разработана методология диагностики агрессивного поведения у дошкольников; разработана и реализована комплексная программа психологического воздействия для снижения агрессивного поведения дошкольников.

Полученные результаты, способствующие решению важной научной проблемы, заключаются в: выявлении особенностей проявления агрессии у детей дошкольного возраста и разработке и реализации комплексной программы психологического воздействия, направленной на формирование навыков общения и управления гневом у детей дошкольного возраста, на формирование новых навыков решения проблем у родителей и педагогов, участвующих в учебно-воспитательном процессе, что способствовало бы снижению агрессивного поведения дошкольников.

Теоретическая значимость: получены научные знания о психологической природе агрессии и существенных характеристиках агрессивного поведения в дошкольном возрасте; о факторах агрессии в дошкольном возрасте; о стратегиях снижения агрессивного поведения у дошкольников.

Практическая значимость: разработка, реализация и апробация комплексной программы психологического воздействия, направленной на обучение дошкольников навыкам управления гневом, обучение родителей и педагогов, участвующих в учебно-воспитательном процессе, навыкам управления ситуацией - проблемой; создание продуктов, связанных с программой вмешательства, таких как: картинка с ассертивными замечаниями, набор тем, затронутых в формирующих мероприятиях из консультирования родителей, герб группы и т. д.

Внедрение научных результатов: наиболее важные аспекты исследования обсуждались, анализировались и внедрялись на научных конференциях, организованных в высших учебных заведениях Республики Молдова и Румынии, в дидактико-методических мероприятиях, организованных в дошкольных учреждениях Румынии.

ANNOTATION
Tudor (Olaru) Lăcrămioara Elena
Decreasing aggressive behavior in preschool
PhD thesis in psychology, Chisinau, 2022

Thesis structure: introduction, three chapters, general conclusions and recommendations, bibliography of 261 titles, 119 pages of basic text, 38 tables, 16 figures, 21 annexes. The results are published in 16 scientific papers.

Key concepts: preschool, aggression, education, aggressive behavior, intervention, psychologist, family, emotion, risk factors, social factors, group of preschoolers, teacher.

Field of study: preschool psychology, psychology of aggression.

The aim of the research: to study the peculiarities of aggression according to gender and age, the psychological climate in the family, the collective social status of preschool children and the development of a complex program of psychological intervention to reduce aggressive behavior in children of this age.

The objectives of the research: to carry out the theoretical study of aggression in preschool; identifying a complex of tools for diagnosing the characteristics of aggression in preschool children; investigating gender and age differences in the manifestation of aggressive behaviors in preschool age; determining the degree of intensity of aggression in relation to the psychological climate in the family; determining the level of aggression of preschoolers in relation to the social status of the group of children; elaboration and implementation of a complex intervention program specially adapted for the age and problems of the preschool in order to reduce the aggressive behavior.

Scientific novelty and originality: for the first time at national level, a comparative-experimental study was conducted on aggressive behavior in preschool according to age, gender, psychological climate in the family and social status in the group of preschool; a methodology for diagnosing aggressive behavior in preschool was developed; the complex program of psychological intervention for the reduction of aggressive behavior in preschool was developed and implemented.

The results obtained that contribute to solving an important scientific problem lie in: *identifying* the peculiarities of aggression in preschool children and *developing* and *implementing* a complex program of psychological intervention focused on the formation of social skills and anger management in preschool children, on the *formation* of new problem-solving skills for parents and teachers involved in the instructional-educational process, which has contributed to reducing aggressive behavior in preschool children.

Theoretical significance: scientific knowledge was obtained about the psychological nature of aggression and the essential characteristics of aggressive behavior in preschool age; about the factors of aggression in preschool age; about strategies to reduce aggressive behavior in preschool.

Applicative value: elaboration, implementation and validation of the complex program of psychological intervention aimed at training preschoolers of anger management skills, training parents and teachers involved in the instructional-educational process of situation management skills - problem; the generation of products related to the intervention program, such as: the picture with assertive remarks, the set of topics approached in the formative activities from the parents' counseling, the coat of arms of the group, etc.

Implementation of scientific results: the most important aspects of the research were discussed, analyzed and implemented in scientific conferences organized in higher education institutions in the Republic of Moldova and Romania, in didactic-methodical activities organized in pre-school institutions in Romania.

TUDOR (OLARU) LĂCRĂMIOARA ELENA

DIMINUAREA COMPORTAMENTULUI AGRESIV LA PREȘCOLARI

Rezumatul tezei de doctor în psihologie

Specialitatea: 511.02 - Psihologia dezvoltării și psihologia educațională

Aprobat spre tipar: 16.01.2023

Hârtie ofset. Tipar ofset.

Coli de tipar 1,5

Formatul hârtiei 60x84 1/16

Tirajul 40 ex.

Comanda 49

**Centrul Editorial-Poligrafic al Universității Pedagogice de Stat „Ion Creangă” din Chișinău,
str. Ion Creangă, nr. 1, MD-2069**